

9. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 480 с.
10. *Шутценбергер А. А.* Синдром предков. Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача травм и практическое использование геносоциодрамы / А. А. Шутценбергер. – М. : Ин-т психотерапии, 2001. – 240 с.
11. *Ядов В. А.* Социальные и социально-психологические механизмы формирования социальной идентичности личности / В. А. Ядов // Мир России. – 1995. – Т. 4, № 3–4. – С. 158–182.
12. *Джуэлл Л.* Индустриально-организационная психология / Л. Джуэлл. – СПб. : Питер, 2003. – 716 с.
13. *Шульц Д.* Психология и работа / Д. Шульц, С. Шульц. – СПб. : Питер, 2003. – 556 с.
14. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові : словник / В. Й. Бродовська, І. П. Патрик, В. Я. Яблонко. – 2-ге вид. – К. : Професіонал, 2005. – 224 с.
15. *Ребер А.* Большой толковый психологический словарь : в 2 т. Т. 1: А–О / А. Ребер ; пер с англ. Е. Ю. Чеботарева. – М. : Вече : АСТ, 2000. – 592 с.
16. *Почебут Л. Г.* Организационная социальная психология / Л. Г. Почебут, В. А. Чикер. – СПб. : Речь, 2000. – 297 с.
17. *Мясищев В. Н.* Психология отношений / под ред. А. А. Бодалева ; вступ. ст. А. А. Бодалева. – М. : МОДЭК, 2003. – 400 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2001. – 1440 с.
19. *Шапар В. Б.* Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2009. – 670 с.

© Скрипник О. В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН

В. Є. Ткаченко, м. Одеса

Розкривається поняття благополуччя подружніх відносин і визначається перелік факторів, що впливають на нього. Акцент робиться на особистісній зрілості партнерів як основоположному факторі.

Ключові слова: благополуччя, фактори благополуччя, особистісна зрілість, зрілі стосунки.

Раскрывается понятие благополучия супружеских отношений и определяется перечень факторов, оказывающих на него влияние. Акцент делается на личностной зрелости супругов как основополагающем факторе.

Ключевые слова: благополучие, факторы благополучия, личностная зрелость, зрелые отношения.

The article reveals the notion of well-being of the marital relationship. The author describes the factors which influence successfulness of a marriage and also focuses on the personal maturity of the spouses as a fundamental factor.

Key words: well-being, well-being factors, personal maturity, mature relationship.

Проблема. Вивчення факторів, що сприяють не тільки збереженню шлюбно-подружніх відносин, а й гармонійній продуктивній взаємодії та особистісному розвитку кожного з подружжя, є одним з основних завдань науки в умовах сучасних змін суспільства.

Підвищений інтерес психологічної науки до проблеми благополуччя подружніх відносин спостерігається з останньої третини ХХ ст., і з часом він не зменшується. Однак значна частина сучасних досліджень спрямована лише на окремі складові гармонізації подружніх відносин: їхній зв'язок із сексуальним здоров'ям (С. В. Фролова), трансформацію уявлень про нормативні ролі чоловіка і дружини (І. В. Леванова), порушення міжособової комунікації (М. М. Телепов), ідентифікаційні механізми (Ю. Ю. Дмитрук), особистісну автономність партнерів (О. Я. Кляпець), умови й вимоги суспільства, співпереживання, контроль своїх почуттів і емоцій, уміння подружжя справлятися з повсякденним стресом (Т. Л. Крюкова), ставлення до партнера, до шлюбу загалом і власного шлюбу зокрема (О. Є. Кіжаєва), відповідність щодо приватності простору шлюбного співбуття, орієнтацію на особистісну ідентичність із партнером (А. Р. Тіводар) і т. ін.

Досі не вироблено цілісний підхід до вирішення означеної проблеми, не обґрунтовано систему факторів благополуччя подружніх відносин, що враховувала б усі особистісні і соціально-психологічні детермінанти благополуччя шлюбу. Наше дослідження передбачає теоретичне розроблення та емпіричне обґрунтування системи особистісних і внутрішньоподружніх факторів, що впливають на благополуччя шлюбно-подружніх відносин.

Мета статті: на основі теоретичного аналізу психологічної літератури, а також запропонованого нами розуміння благополуччя подружніх відносин і факторів, що його детермінують (у першу чергу особистісної зрілості подружжя), сформулювати гіпотези про можливий взаємозв'язок цих факторів і показників благополуччя шлюбу.

Аналіз праць А. Маслоу, Е. Фромма, К. Роджерса, А. Адлера, Р. Левіса, Дж. Спенієра, Д. С. Валлерстайна, Р. Уолша, Ю. Є. Альоши-

ної, Л. Я. Гозмана, М. С. Мацковського, В. С. Торохтія, О. А. Караба-
наної, О. Я. Кляпець та ін. показує, що найбільш сприятливі відносини
складаються за умови взаємодії в подружжі розвинених, зрілих особи-
стостей. К. Вітакер стверджує, що цілісні стосунки виникають тільки
тоді, коли взаємодіють цілісні особистості [1].

М. Р. Мінігалієва зрілі відносини визначає як відносини прийня-
ття і розуміння між двома людьми, що самоздійснюються як душі і
демонструють високий рівень внутрішньої узгодженості [2].
І. С. Кльоцина називає такі стосунки партнерськими, характеризуючи
їх як відносини двох рівноправних суб'єктів. Кожен із суб'єктів цих
відносин має власну мету, але прагне до узгодження позицій та устре-
млільн з іншими на засадах поваги і коректності, уміння поставити себе
на місце свого партнера, зрозуміти його стан і проблеми [3].

Основною характеристикою зрілих стосунків, за М. Р. Міні-
галієвою, є наявність у кожного партнера усвідомлюваного відчуття
перспективи та відповідності особистісного і міжособистісного розви-
тку. Про зрілі стосунки можна говорити тоді, коли партнери прагнуть
до взаєморозуміння і сприяють особистісному розвитку один одного.
Відставання в розвитку одного з подружжя або перешкоджання розви-
ткові іншого можуть призвести до руйнування відносин [2].

Ознакою реалізації партнерської моделі відносин є співробітни-
цтво і компроміс як провідні способи вирішення суперечностей,
оскільки при цьому в досягненні спільного інтересу домінує діалогіч-
на, а не монологічна позиція партнерів [3]. Як зазначає Мінігалієва,
зрілі відносини формуються в кілька етапів. Власне, про таку зрілість
свідчать висока відповідальність, гнучкість, спільний характер розвит-
ку партнерів, гармонійність, відкритість і перспективність взаємин.
Для зрілих, як і для незрілих відносин характерні, утім, деяка конфлік-
тність і певна автономність. Однак в основі конфліктності стосунків
зрілих партнерів лежить діалектичність, тоді як незрілі характеризу-
ються суперечливістю й агресивністю.

Одним з перших етапів формування гармонійних подружніх
відносин є побудова релевантних суб'єктивних моделей індивідуаль-
ності один одного, у якій не остання роль належить особистісним
конструктам і схожості процесів їх осмислення партнерами: “Чим бі-
льша відмінність у рівнях когнітивної складності і пов'язаному з нею
рівні буття суб'єктів, тим більш нерелевантними будуть уявлення пар-
тнерів один про одного і тим менший потенціал розвитку матимуть
відносини, що зароджуються між ними” [2, с. 22]. Отже, йдеться про
формування близькості, за якої з'являється можливість для кожного
партнера істинно проявляти себе, а також досягати зміни іншого. Розу-
міння сутності іншої людини формує довіра до самого себе і свого
вибору, при цьому інший постає як джерело нового досвіду.

С. Л. Рубінштейн називає цей процес взаємозумовленістю буття двох близьких [4]. Згідно з Е. Фроммом, у цьому випадку відбувається акт віддачі частини життя одним партнером для збагачення іншого, що робить і його власне життя яскравішим [5].

Схожі ідеї простежуємо і в працях А. Маслоу, К. Роджерса. У їхньому розумінні формування відносин, побудованих на самовіддачі, стає можливим тільки за умови усвідомлення себе людиною, що може й хоче дарувати себе іншим, тобто зумовлено рівнем розвитку само-свідомості.

Поняття “особистісна зрілість” використовують у своїх працях вітчизняні і зарубіжні психологи (Л. І. Анциферова, В. П. Петровський, Т. П. Скрипкіна, Д. О. Леонтьєв). Більшість із них наголошує при цьому на складності визначення об’єктивних критеріїв зрілості людини.

У “Психологічному словнику” виділено такі характеристики зрілої особистості: розвинене почуття відповідальності, потреба в турботі про інших людей, здатність до активної участі в житті суспільства, ефективного використання знань і здібностей, психологічної близькості з іншою людиною, конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху до найбільш повної самореалізації [6].

На думку Р. М. Шаміонова, особистісна зрілість являє собою складне утворення, що охоплює відповідальність, емоційну зрілість, самоконтроль, самостійність, адекватність самовідображення, високий рівень реалізованості подій життя, адекватність цілепокладання. Особистісна зрілість – частина загальної структури особистості і пов’язана з особистісними рисами, такими як товариськість, м’якість, довірливість, терпимість, впевненість у собі, щирість, дотримання соціальних приписів [7].

А. О. Реан виділяє чотири основні складові особистісної зрілості: 1) відповідальність, 2) терпимість, 3) саморозвиток, 4) позитивне мислення і позитивне ставлення до світу [8]. Такі ж складові особистісної зрілості виокремлено і працях інших дослідників: відповідальність (З. М. Борисова, Ж. Піаже, Дж. Роттер); самостійність (Є. І. Головаха, В. І. Слободчиков); самоствердження (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, Б. Ф. Ломов, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн); адекватне цілепокладання (І. В. Дубровіна, Г. М. Парафіян, Н. Н. Толстих).

На переконання Е. Фромма, турбота, відповідальність, повага і знання – це сукупність якостей зрілої людини. Відповідальність формується і розвивається в діяльності, за умови надання особистості свободи вибору і відповідальності за нього [5].

Ідею про саморозвиток як базову складову зрілої особистості можна простежити в багатьох концепціях про природу людини

(А. Маслоу, К. Роджерс, А. В. Брушлинський). Прагнення до самореалізації в більшості з них є показником особистісної зрілості й одночасно умовою її досягнення.

С. Л. Братченко і М. Р. Миронова, описуючи особистісно зрілу людину, звертають увагу на такі її риси: прийняття і розуміння себе, відкритість внутрішньому досвідові переживань, відповідальна воля, цілісність і динамічність особистості, прийняття й розуміння інших, соціалізованість і творча адаптивність [9]. О. С. Штепа пропонує розглядати особистісно зрілу людину як відкриту систему, що здатна до самоорганізації і характеризується синергічністю, автономністю, контактністю, самоприйняттям, креативністю, толерантністю, відповідальністю, глибинністю переживань, децентрацією, самоактуалізацією як життєвою філософією [10].

Як бачимо, у психологічній літературі широко представлено тематику, пов'язану із зрілістю суб'єкта, описано риси і якості зрілої людини, а також створювані нею відносини. Однак питання про те, як саме зрілість партнерів позначається на благополуччі подружніх відносин, які її складові є провідними у формуванні благополуччя, яким чином вони пов'язані із факторами, що детермінують благополуччя, досі залишається практично не вивченим. Звідси необхідність вивчення благополуччя подружніх відносин у зв'язку з особистісними рисами, особистісною зрілістю кожного з подружжя.

Ми визначили *благополуччя шлюбно-подружніх відносин* як *досягнення подружньої інтеграції* і забезпечення суб'єктивного благополуччя подружжя за умови повного розвитку особистості обох шлюбних партнерів. Наш підхід фіксує об'єктивний (подружня інтеграція) і суб'єктивний (суб'єктивне благополуччя подружжя) аспекти подружніх відносин [11;12]. При цьому показниками благополуччя шлюбу є рольова адекватність подружньої пари, рівень конфліктності шлюбних партнерів і їхнє психологічне благополуччя.

Запропонована нами система факторів, що забезпечують високий ступінь вираженості показників благополуччя шлюбно-подружніх відносин, містить два блоки характеристик: особистісні якості кожного партнера і особливості міжподружньої взаємодії [4; 13].

Зокрема, до *блоку особистісних якостей* ми відносимо:

- високий рівень особистісної зрілості;
- адекватність самооцінок кожного з подружжя, узгодженість оцінок одне щодо одного;
- інтегральні соціально-психологічні характеристики особистості (інтернальність, самоповага, самоприйняття, активність як здатність до змін, особистісна диференційованість);

– узгодженість особливостей ціннісно-сенсової сфери особистості подружжя (у тому числі домінуючих потреб, життєвих і сімейних цінностей);

– толерантність щодо індивідуальних розбіжностей з партнером;

– соціально-психологічна компетентність (комунікативний потенціал) подружжя: соціальний інтелект, соціально-психологічна адаптивність, вміння долати повсякденні стреси, здатність до децентрації, вміння дотримуватися оптимальної дистанції в спілкуванні, здатність співпереживати, рефлексивні здібності, здатність і готовність до взаємодії з партнером, наявність навичок міжособового спілкування, схильність до кооперації і співпраці, вміння вибирати адекватний тип поведінки залежно від ситуації, здатність налагоджувати стосунки;

– готовність пробачати і бути пробаченим.

Блок особливостей міжподружньої взаємодії охоплює такі фактори:

– взаємна допомога в особистісному зростанні;

– взаємна спрямованість на особистісну ідентифікацію з партнером;

– взаємне емоційне прийняття (любов як взаємоповага, турбота, відповідальність, розуміння одне одного), емоційна теплота щодо партнера;

– дотримання оптимальної дистанції в спілкуванні (забезпечення особистісної волі, взаємна автономія подружжя, узгодженість психологічної близькості і віддаленості);

– можливість саморозкриття в спілкуванні;

– взаємне підтвердження й підтримка особистісної ідентичності кожного з подружжя;

– легкість спілкування;

– узгодженість особливостей взаємодії;

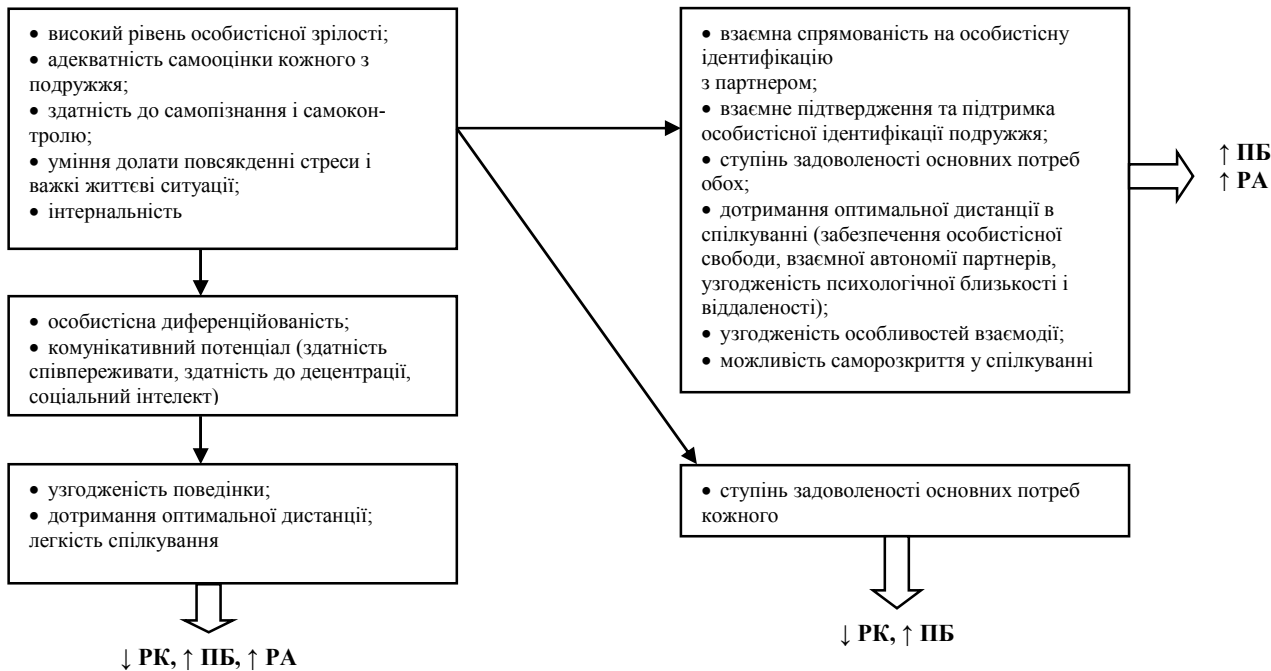
– ступінь задоволеності значимих потреб одне одного;

– створення сімейної субкультури.

На основі теоретичного аналізу психологічної літератури ми склали *гіпотетичну схему зв'язків* виділених вище *факторів* (табл., рис.). При цьому малося на увазі, що досліджувані нами відносини між факторами і показниками передбачають не тільки прямі і зворотні взаємозв'язки, а й безпосередні і опосередковані, тобто такі, коли зв'язок між фактором і показником існує тільки за наявності ще одного фактора.

Фактори, гіпотетично безпосередньо пов'язані з показниками благополуччя подружніх відносин

		Показники благополуччя подружніх відносин		
		рівень конфліктності	рольова адекватність	задоволеність шлюбом
Фактори	прямий зв'язок	—	<ul style="list-style-type: none"> – взаємне підтвердження і підтримка особистісної ідентичності кожного з подружжя; – взаємна спрямованість на особистісну ідентифікацію з партнером; – схильність до кооперації та співпраці, наявність навичок міжособового спілкування; – узгодженість особливостей взаємодії; – високий рівень особистісної зрілості; – адекватність самооцінки кожного з подружжя; – узгодженість самооцінок один щодо одного; – узгодженість особливостей ціннісно-сенсової сфери кожного з подружжя (у тому числі домінуючих потреб, життєвих і сімейних цінностей) 	<ul style="list-style-type: none"> – узгодженість поведінки; – узгодженість особливостей взаємодії; – особистісна диференційованість; – ступінь задоволеності значимих потреб один одного; – створення сімейної субкультури; – легкість спілкування; – можливість саморозкриття у спілкуванні; – взаємне підтвердження і підтримка особистісної ідентичності кожного з подружжя; – дотримання оптимальної дистанції у спілкуванні (забезпечення особистісної свободи); – взаємне емоційне прийняття, любов; – взаємна спрямованість на особистісну ідентифікацію з партнером; – адекватність самооцінки кожного, узгодженість самооцінок один щодо одного; – інтернальність
	зворотний зв'язок	<ul style="list-style-type: none"> – узгодженість поведінки та особливостей взаємодії; – наявність навичок міжособового спілкування; – здатність до децентрації; – дотримання оптимальної дистанції у спілкуванні (забезпечення особистісної свободи, взаємної автономії кожного з подружжя, узгодженість психологічної близькості і віддаленості); – можливість саморозкриття у спілкуванні; – схильність до кооперації та співпраці; – узгодженість особливостей ціннісно-сенсової сфери подружжя (у тому числі домінуючих потреб, життєвих і сімейних цінностей); – сумісність подружжя щодо багатства внутрішнього життя; – узгодженість самооцінок один щодо одного 	—	—

РК – рівень конфліктності, ПБ – психологічне благополуччя, РА – рольова адекватність, ↓ – зменшення значень, ↑ – збільшення значень, ↓ – безпосередній зв'язок факторів між собою, => – безпосередній зв'язок факторів і показників благополуччя подружніх відносин

Рис. Фактори, гіпотетично опосередковано пов'язані з показниками благополуччя подружніх відносин

Відповідно до наших припущень визначальну роль у гармонізації відносин партнерів відіграють особистісна зрілість подружжя, спрямованість кожного партнера на особистісне зростання, а також взаємна допомога одне одному в особистісному зростанні. А це дає можливість вирішити нарешті проблему “екзистенційної дихотомії” (за Е. Фроммом), тому що в здорових, повноцінних, благополучних родинах кожен з подружжя оптимально поєднує дві тенденції співбуття – тенденцію близькості, єдності зі значимим іншим і тенденцію окремішності (диференційованості), особистісної ідентичності.

Спираючись на запропоноване О. С. Штепою розуміння особистісної зрілості, припускаємо, що високі показники таких характеристик, як автономність, контактність, креативність, толерантність, децентрація, уможливають узгодженість поведінки шлюбних партнерів і дотримання оптимальної дистанції в їхніх стосунках, що знижує рівень конфліктності, підвищує рольову адекватність і рівень задоволеності шлюбом. Параметри зрілих відносин, виокремлені М. Р. Мінігалієвою, зокрема довірчість спілкування, адекватність самооцінок, безпосередньо підвищують рольову адекватність і задоволеність шлюбом. Високий рівень розвитку комунікативного потенціалу, що є однією з ознак особистісної зрілості, сприяє зниженню рівня конфліктності в подружній парі і зростанню задоволеності шлюбом.

Висновки. Високий рівень особистісної зрілості передбачає особистісну диференційованість кожного з подружжя й наявність соціального інтелекту, що дає партнерам можливість узгоджувати поведінку, сприяє терапевтичності, довірчості спілкування, взаєморозумінню в ньому і тим самим веде до зниження рівня конфліктності, зростання задоволеності шлюбом і рольової адекватності.

Особистісна зрілість та інтернальність як інтегральні характеристики особистості кожної людини зумовлюють взаємну спрямованість на особистісне зростання та уможливають саморозкриття, що також сприяє зростанню задоволеності шлюбом і рольової адекватності.

Отже, ми розглянули можливий взаємозв'язок факторів і показників благополуччя шлюбу, зробивши наголос на особистісній зрілості подружжя та його міжособових відносинах. Далі планується емпіричне дослідження для підтвердження або спростування висунутих гіпотез.

Література

1. *Витакер К.* Полночные размышления семейного терапевта / К. Витакер ; пер. с англ. М. И. Завалова. – М. : Класс, 1997. – 208 с.
2. *Минигалиева М. Р.* Зрелые межличностные отношения: условия развития / М. Р. Минигалиева, Н. П. Ничипоренко // Семейная психология и семейная терапия. – 2002. – № 1. – С. 86–95.

3. *Клецина И. С.* Партнерство в межличностных отношениях: гендерный подход [Электронный ресурс] / И. С. Клецина // Gross Vita. – Вып. 3. – Режим доступа : <http://giacgender.narod.ru>
4. *Бефани А. А.* Концепция межсубъектности С. Л. Рубинштейна и современное понимание проблемы совершенствования личности в супружеских отношениях / А. А. Бефани, В. Е. Ткаченко // Вісник Одеського національного університету : зб. наук. праць. – 2010. – Т. 14. – Вип. 6 – С. 9–19.
5. *Фромм Э.* Искусство любить / Э. Фромм; пер. с англ.; под ред. Д. А. Леонтьева. – СПб. : Азбука-классика, 2008. – 592 с.
6. *Психология : словарь* / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 422 с.
7. *Шамионов Р. М.* Психология субъективного благополучия личности / Р. М. Шамионов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2004. – 180 с.
8. *Реан А. А.* Личностная зрелость и социальная практика / А. А. Реан // Теоретические и прикладные вопросы психологии. – СПб., 1995. – Вып. 1. – С. 194–202.
9. *Братченко С. Л.* Личностный рост и его критерии / С. Л. Братченко, М. Р. Миронова // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб., 1997. – С. 38–46.
10. *Штепа О. С.* Диспозиційна модель особистісної зрілості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / О. С. Штепа. – К., 2006. – 17 с.
11. *Ткаченко В. Е.* Феномен благополучия супружеских отношений / В. Е. Ткаченко // Теоретичні та практичні проблеми розвитку та реалізації потенціалу особистості : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців “Розквітання-2” м. Одеса, 30 квіт. 2009 р. – О., 2009. – С. 42–45.
12. *Ткаченко В. Є.* Зміст і узгодженість цінностей подружжя як чинник благополуччя шлюбу / В. Є. Ткаченко // Вісник Одеського національного університету : зб. наук. праць. – 2009. – Т. 14. – Вип. 6. – С. 104–108.
13. *Ткаченко В. Е.* Благополучие супружеских отношений и его психологические детерминанты: теоретический анализ / В. Е. Ткаченко // Вісник Чернігівського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки : зб. наук. праць. – Чернігів, 2009. – Вип. 74 (у 2-х т.). – Т. 2. – С. 156–159.

© Ткаченко В. Є.

РОЛЬОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЇЇ ЛОКАЛІЗАЦІЯ СЕРЕД ІНШИХ ВИДІВ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Л. Г. Чорна, м. Київ

Ідеться про необхідність побудови загальної теорії ідентичностей особистості, виокремлення серед них складових рольової ідентичності. Розроблено моделі функціонування, становлення та розвитку рольової ідентичності, визначено критерії її локалізації серед інших видів ідентичності особистості. Показано, що в розрізненні видів, функцій і структури рольової ідентичності суттєвого значення набува-